

Пересада Є. І.,

аспірант кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЛІТЕР ЛАТИНИЦІ У СКЛАДІ УСТАЛЕНИХ ВИРАЗІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Анотація. Проблеми лінгвографії належать до мало-розроблених й актуальних на сьогодні проблем, що проєктується й на з'ясування семантики і прагматики літер унаслідок їх лексикалізації. Цю наукову розвідку присвячено аналізу семантики і прагматики літер латиниці, що входять до складу усталених виразів німецької лінгвокультури. Усталені вирази – важливий складник кожної мови, оскільки вони роблять кожну національну мову неповторною, наповнюють її оригінальним семантико-прагматичним змістом і водночас презентують світосприйняття, світорозуміння і світобачення кожного окремого етносу, його зв'язок з національною традицією, зокрема й писемністю. У німецькій лінгвістиці не виявлено праць, присвячених аналізу ролі літерного компонента в структурі усталеного виразу з таким компонентом, що вказує на новизну цього дослідження. Унаслідок здійсненого аналізу з'ясовано принципи творення усталених виразів (у широкому їх трактуванні) з літерним компонентом: вони не завжди мають прозору мотивацію; розкрито семантику і прагматику літерного компонента відповідних ідіом, їх аксіологійні смисли, емоційне та стилістичне навантаження. Проведене дослідження дало змогу схарактеризувати не лише походження усталених виразів, у складі яких літери латинського алфавіту німецької мови виступають як окремі лексеми, однобуквені абрєвіатури або компоненти складного слова. Завдяки лінгвокультурологічній інтерпретації потрактовано прихований зміст вербалізованих культурних особливостей розглядуваних усталених виразів. Їх аналіз дає змогу виокремити відповідне семантико-прагматичне функційне навантаження, що виникає насамперед завдяки актуалізації відповідних літерних означень. Простежено роль лексикалізованих і семантизованих назв літер латиниці в актуалізації явища евфемізації (усічення слів до початкової літери назви) й реалізації певних моделей мовної гри, що виникає на графічному рівні. Окрім латинських графем, зафіксовано й вербалізацію літер грецького алфавіту, що виявляється насамперед у біблійних усталених виразах як універсальних феноменах мови.

Ключові слова: літера, латиниця, семантика, прагматика, усталені вирази.

Постановка проблеми. Усталені вирази (далі – УВ) відображають історію народу, водночас спосіб його життя та традиції, особливості культури загалом. Вони, як відомо, фіксують світосприйняття, світобачення і світорозуміння етносу. *Вивчення паремійної картини світу кожного народу – важлива дослідницька проблема.* Оскільки усталені вирази формувалися з давніх часів, то вони глибоко віддзеркалюють своєрідність менталітету кожного етносу. УВ, що містять літерний компонент, привертають особливу увагу, оскільки номінації літер мають певну внутрішню форму, що презентує характер формування писемності, а згодом вони можуть по-новому лексикалі-

зуватися та семантизуватися й набувати виразної прагматики. Виокремлення та дослідження подібних одиниць належить до актуальних проблем сучасної лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві німецький паремійний фонд вивчали такі мовознавці, як Ярослав Баран [1], Володимир Гаврись [2; 3], Ольга Пророченко [4], Віра Школяренко [5], а Константин Мізін [6] уклав словник усталених німецьких порівнянь. Серед провідних німецьких науковців, які присвятили свої роботи вивченню цієї галузі, відзначмо Вольфганга Фляйшера [7], Лутца Реріха [8], Гаральда Бюргера [9; 10].

Попри значну кількість праць, у яких піддаються аналізу різні аспекти пареміології, поза увагою дослідників залишаються УВ німецької мови, до складу яких входять літери латинського алфавіту. Паремії з літерним компонентом вивчали на матеріалі української лінгвокультури: у цих дослідженнях простежено семантизацію літер кирилиці й латиниці, зокрема це такі дослідники, як Тетяна Космеда [11], Лілія Соболев [12], Віктор Ужченко [13].

Мета статті полягає у фіксації та аналізі семантики та прагматики УВ німецької лінгвокультури, до складу яких входять літери латиниці, зокрема й ті, що лексикалізовані та семантизовані. **Завдання** цієї студії – виокремити систему одиниць, у яких презентовано літерний компонент, з'ясувати походження цих виразів та їхнє семантико-прагматичне навантаження. **Об'єкт** дослідження – мовні одиниці німецької лінгвокультури, які розглядаємо в широкій інтерпретації як сукупність усталених одиниць мовного фонду, починаючи від фразеологізмів, ідіом і завершуючи фольклорними мікротекстами, зокрема прислів'ями, тобто пареміями [див.: 14, с. 10]. **Предмет** цієї розвідки – УВ німецької мови з літерним компонентом. **Матеріал дослідження** складає авторська картотека – близько 40 одиниць, що виокремлені з низки словників, які є джерельною базою цієї наукової студії, зокрема: «Duden 11. Redewendungen» (укр. «Дуден 11. Сталі вирази») [15]; «Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten» (укр. «Словник прислів'їв та приказок») [8], укладений L. Röhrig та «Німецько-український фразеологічний словник» [17], укладений В. Гаврисем і О. Пророченко, що належать до найбільш популярних паремійних збірок німецької лінгвокультури. У процесі аналізу було застосовано такі **методи**, як *суцільної вибірки* матеріалу – для виокремлення та інвентаризації фактологічного матеріалу, почерпнутого з джерельної бази; *лінгвокультурологічної інтерпретації* – для виявлення прихованого змісту вербалізованих культурних особливостей розглядуваних усталених виразів, у складі яких літери латиниці; *лінгвокультурологічного та системно-функціонального аналізу* – для характеристики функційно-семантичного та прагматичного навантаження віді-

браних усталених одиниць німецької лінгвокультури з буквеним компонентом; основним методом традиційно є *отисовий*, який дає змогу викласти дослідницький матеріал та сформулювати узагальнення і висновки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Німецька фразеологія (пареміологія) як окрема галузь мовознавства починає свій розвиток наприкінці 80-х років XX ст. У 1989 р. виходять і праці Г. Бургера, А. Бухофера та А. Сіалма нім. «Handbuch der Phraseologie» (укр. «Довідник з фразеології») [10], В. Фляйшера нім. «Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache» (укр. «Фразеологія сучасної німецької мови») [17] та Г. Бюргера нім. «Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen» (укр. «Фразеологія: Вступ на прикладі німецької мови») [10; 9], у яких продемонстровано застосування семантичного підходу до аналізу усталених мовних одиниць.

Усталений вираз розглядаємо як «семіотичну одиницю, еталонну одиницю мови, усталене висловлювання, синтаксичну одиницю, комунікативну формулу, дискурсивну одиницю (різновид дискурсивного дейксису та народного дискурсу), «моральну формулу», мікротекст, культурний текст, культурний символ, прецедентне висловлювання, лінгвокультурему, етнолінгвокультурему, репрезентант психології народу (етнопсихології), надіндивідуалізовану одиницю» [18, с. 25].

Загальновідомо, що в мовній свідомості кожного народу зафіксовані семантика й прагматика деяких ментально значущих графем, звуко-букв, що можуть входити й у склад УВ, моделюючи значущі для лінгвокультури смисли [див.: 11, с. 124]. Алфавіт і букви як його складники традиційно вважають першоелементом лінгвокультури кожного етносу, оскільки вони відтворюють «дух мови»: «відображають процес набуття писемності, вивчення азбуки, демонструють усвідомлення досконалості форм літер, їх графіки та ідеальності походження. Літери як графічні знаки впливають на людську уяву, мотивують низку асоціацій, уявлень, фантазій» [12, с. 229]. Літери латиниці, зрозуміло, мають потенціал для моделювання УВ і в німецькій лінгвокультурі.

Усталені мовні одиниці презентують певні смисли, однак їхня семантика і прагматика виражається переважно імпліцитно. Наприклад, розгляньмо ідіому, що вербалізує позитивну оцінку й значення 'першокласний': *eins a* (укр. дослівно: *одна а*) 'prima, hervorragend (укр. 'чудово, відмінно')' [15, с. 187]. Вираз запозичений з мовлення купців, де він слугує для оцінки якості товару.

Фразеологізм *etw. aus dem Effeff beherrschen / können / verstehen* (укр. дослівно: *щось з Еффефф опанувати / могли / розуміти*) витлумачено так: 'etw. hervorragend beherrschen, können, gründlich verstehen' (укр. 'досконало опанувати що-небудь, бути здатним, розуміти досконально') [15, с. 180]. Цей УВ також походить з мовлення купців: презентує вимову *ff* [effeff] (*f* – 'добре', *a ff* – 'дуже добре'). За іншим поясненням: у стародавніх римлян, які розробили власну правову систему, існували збірники витягів з творів римських юристів, які мали силу закону (дигести – від лат. *Digestae* і пандекти – від гр. *Pandectae*). У повсякденному дискурсивному просторі задля економії часу користувалися однобуквеними абрєвіатурами, створеними від зазначених слів, зокрема, грецьке слово «пандект» скорочувалося грецькою літерою П (π), а латинське «дигест» – латинською графемою D (de). Однак коли зазначені літери писали поспіхом, то це більш нага-

дувало дві маленькі літери *f*. Оскільки збірки склалися з 50 книг, навчатися за ними було важко, тому якщо хтось знав щось із *ff*, він знав це з дигестів / пандектів, тому він був професіоналом, а не початківцем, тобто особливо добре розбирався у своїй справі. Українським аналогом описаного фразеологізму є *бути докою; зуби з їсти* [16, т. 1, с. 162–163].

Значення 'резюмування та узагальнення' актуалізує УВ *das A und O* (укр. дослівно: *A та O*) 'die Hauptsache, das Wesentliche, der Kernpunkt' (укр. 'головне, суть, основне') [15, с. 31]. Первинно цей вираз мав значення 'початок і кінець'. Саме в цьому трактуванні він використовувався в Біблії, тобто належить до біблійних, порівн.: *Ich bin das A und O, der Anfang und das Ende, spricht Gott der Herr* (укр. *Я є A та O, початок і кінець, – говорить Господь Бог*). Оскільки саме грецька мова відіграла важливу роль у записі та передачі біблійних текстів, то в німецькомовній паремії збереглися ці грецькі літери. У грецькому алфавіті, який виник за 900 років до нашої ери, букви *Альфа* стоїть на першому місці, а *Омега* – на останньому. Протягом розвитку писемності грецька *Альфа* стала латинською *A*, а грецька *Омега* – латинською *O*. Ще в античності побувала думка, що той, хто контролює справу від початку до кінця, контролює все, що відбувається на всіх етапах розвитку події – від початку і до самого кінця. В українському лінгвопросторі фіксуємо варіантний та синонімічний ряди цього УВ: *альфа і омега; від альфи до омеги; від а до я; від аза до іжиці*. Простежуємо розширення компонентного складу розглядуваної одиниці та утворення на її базі інших ідіом, порівн.: *etw. ist das A und O für jem* (укр. дослівно: *щось A та O для когось*) 'eine Sache ist für ihn elementar wichtig, eine Lebensbedingung, die Grundvoraussetzung' (укр. 'одна річ є для нього принципово важливою, умовою життя, основною передумовою') [8, с. 51]; *das A und O von etw. sein* (укр. дослівно: *бути A та O чогось*) 'Anfang und Ende, alles bei einer Sache sein' (укр. 'початок і кінець; все в одному') [8, с. 51]. Як бачимо, перша та остання літери алфавіту вербалізують насамперед значення 'початок і кінець'. Тут початок і кінець – це те, що існує між першою і останньою літерою абетки, але йдеться про *A* і *O*, а не *A* і *Z*.

Проте в сучасному німецькому дискурсивному просторі функціює й ідіома *von A bis Z* (укр. дослівно: *від A до Z*) 'von Anfang bis Ende, ohne Ausnahme, vollständig' (укр. 'від початку до кінця, повністю') [15, с. 31] – укр. аналог *від дошки до дошки* [16, т. 1, с. 11]. Виникнення цієї одиниці також пов'язано із загальноприйнятим розміщенням літерного компонента в алфавіті, зокрема латинському ($A \rightarrow B \rightarrow \dots \rightarrow Z$). Незважаючи на те, що стара ідіома збереглася в німецькій мові протягом століть, однак її зміст дещо змінився. Якщо вираз *von A bis Z* має значення укр. 'щось цілком', то фраза *das A und O* означає 'фундаментально важлива частина чогось'. Отже, походження ідіоми можна пояснити різними етапами розвитку писемності.

Принцип алфавітного порядку лежить у творенні ще однієї усталеної одиниці *wer A sagt, muss auch B sagen* (укр. дослівно: *хто каже А, повинен також Б сказати*) 'wer etwas beginnt, muss es fortsetzen [und auch unangenehme Folgen auf sich nehmen]' (укр. 'той, хто щось починає, повинен це продовжити [а також: прийняти неприємні наслідки]') [15, с. 31]. Існує декілька пояснень походження ідіоми *wer A sagt, muss auch B sagen*: (1) з порядку слідування літер у алфавіті; (2) з термінології німецького правознавства: якщо відповідач висував зустрічний позов, то первісний обвинувач також повинен був прокоменту-

вати його – це називалося *besagen* (укр. *доводити*), проте в народі наведений вислів трансформувалася в *B sagen* (укр. *казати Б*) [19]. Окрім того, естонський лінгвіст Павло Гурасієвич на сайті «Sprichwörter.net» зазначає, що (3) ідеться про «спотворення лайливого слова на позначення річки Мюнстер Аа. Аа була відома як найбрудніша річка в Німеччині, особливо в пізньому Середньовіччі. Тому всім було зрозуміло: Wer d' Aa sieht (sieht), muß ooch Bäh säggen (sagen) (укр. хто бачить Аа, повинен сказати Бє)» [20], що пояснюється омофонією назви актуалізованих літери та звуку. В українській мові закріплені аналог цього усталеного виразу *хто сказав А, повинен сказати й Б; узявся за гуж, не кажи, що не дуже* [16, т. 1, с. 11].

Наведемо приклад ще однієї ідіоми, що пов'язана із чинним порядком розміщення літер в абетці: **Plan B** (укр. дослівно: *план Б*) 'die Alternative, wenn ein Vorhaben sich nicht in der geplanten Weise durchführen lässt' (укр. 'альтернатива, коли проєкт не може бути реалізований у запланований спосіб') [15, с. 583], що презентує значення укр. 'запасний план'.

Фразеологізм **j-n. bis aufs Tz kennen, er peinigt einen bis aufs Tz** (укр. дослівно: *когось до Тецет знати, він мучить когось до Тецет*) [8, с. 1097] має два значення: (1) 'знати щось від початку до кінця (досконально)'; (2) 'остаточно замучити когось', а похідна одиниця від наведеного вислову **bis zum Tezett** (укр. дослівно: *до Тецетт*) 'bis ins kleinste Detail, ganz genau' (укр. 'до найменших деталей, дуже точно') [15, с. 766] моделюють смисли 'остаточно', 'повністю'. Проте через скорочення складників, опущення дискурсивного компонента *reinigen* (укр. *мучити*) відбулася деактуалізація одного зі значень: ідеться про 'замучити когось, розізнити', що спричинило послаблення емотивності, а також призвело до зміни негативної оцінки на нейтральну. *Tz*, що окреслювалася в букварях старої школи як *zz*, була останньою літерою алфавіту, навіть після *z*, що поясняє друге значення паремії.

Синонімною до цього УВ є одиниця, про яку йшлося раніше, **von A bis Z** (укр. дослівно: *від А до Зет*), а також **bis auf den i-Punkt/bis auf das i-Tüpfelchen** (укр. дослівно: *до і-крапки*) 'bis ins Letzte, ganz genau' (укр. 'до найменших дрібниць, точнісінько') [15, с. 387] запозичений з французької мови. У німецько-українському фразеологічному словнику, укладеному В. Гавришем та О. Пророченко, зафіксовано низку усталених одиниць, що утворилися шляхом розширення їх структури, порівн.:

(1) **etw. bis aufs (або bis zum) I-Tüpfelchen (genau) erledigen (або regeln, ausführen usw)** – укр. *зробити що-н. дуже точно, не забувши жодної дрібниці* [16, т. 1, с. 359];

(2) **das sitzt wie das Tüpfel auf dem i** – укр. *саме цього й не вистачало; це довершує справу* [16, т. 1, с. 357];

(3) **das Tüpfelchen (або der Punkt) auf dem i** – укр. *дрібниця, що надає завершеності чому-н.* [16, т. 1, с. 357];

(4) **das Tüpfelchen (або den Punkt) auf das i setzen** – укр. *поставити крапку над і; надати завершеного вигляду чому-н.* [16, т. 1, с. 357];

(5) **es fehlt nicht einmal das Tüpfelchen (або Pünktchen) auf dem i** – укр. *усе зроблено якнайкраще; не забуто жодної дрібниці* [16, т. 1, с. 357];

(6) **da fehlt noch das Tüpfelchen (або Pünktchen) auf dem i** – укр. *не вистачає лише дрібниці* [16, т. 1, с. 357];

(7) **bis zum Tüpfelchen (або Pünkt) über (або auf) dem i** – укр. *до найменших дрібниць; з великою точністю* [16, т. 1, с. 357].

Однак усі вони презентують смисли 'завершеність' та 'точність'.

Наведемо приклади УВ, що вербалізують негативну оцінку: **jmdm. ein X für ein U vormachen** (укр. дослівно: *видавати Ікс за У*) 'jmdm. täuschen' (укр. 'дурити / обманювати когось') [15, с. 882] – укр. *аналог замилувати очі; вводити в оману* [16, т. 2, с. 334]. У латинському алфавіті літеру V (ve) використовували для позначення літери U (u), що також виконує функцію цифрового позначення *п'ять*. Буква V – це половина X (*десять*). Якщо зобразити одну V догори вниз іншої, то вийде X; якщо витягнути дві лінії V за межі основи, то також вийде X. Через це, якщо комусь виставляли X за U, то це означало необхідність стягування подвійного боргу. Унаслідок вторинної номінації утворилася антонімна усталена одиниця **ein X von einem U unterscheiden können** (укр. дослівно: *вміти відрізнити X від U*) 'sich nicht übertölpeln lassen' (укр. 'не дати себе обдурити') [8, с. 933].

Окрім усталених словесних форм містять у своєму складі літери латиниці як компонент складного слова, що утворене шляхом поєднання позначення літери та слова. Наприклад, фразеологізм **dicht wie ein U-Boot** (укр. дослівно: *цільний, як підводний човен*) має подвійну конотацію (а) 'wasserdicht, luftdicht' (укр. 'водонепроникний, повітронепроникний / герметичний'); (б) 'total betrunken, zugedröhnt' (укр. 'вщент п'яний, під кайфом') [15, с. 163].

Розгляньмо УВ **ein alter Mann / eine alte Frau / eine Oma ist doch kein D-Zug** (укр. дослівно: *літній чоловік / літня жінка / бабуся – це не потяг-Д*) 'ich kann nicht schneller; in meinem Alter geht es etwas langsamer' (укр. 'я не можу їхати швидше, оскільки в моєму віці це відбувається трохи повільніше') [15, с. 178]. Українськими аналогами до наведеної ідіоми є такі: *нема чого парку парити!; за тобою не уженеєшся!; адже в мене нема крил (швидше не можу)! [16, т. 1, с. 161]*, оскільки *D-Züge* (укр. *потяги-Д*) характеризувалися особливою швидкістю та пунктуальністю. У цьому разі виникає таке значення: укр. 'робити щось не так швидко / повільніше'; 'робити так, як літня людина'.

Фразеологізм **ein Engel mit einem B davor sein** (укр. дослівно: *бути янголом через Б*) 'jmd., bes. ein Kind, das sich nicht so benimmt, wie man es von ihm erwartet, wie es sich gehört' (укр. 'будь-хто, особливо дитина, яка поводиться не так, як від неї очікують, не так, як належить') [15, с. 194] презентує мовну гру на графічному рівні, що простежуємо в маніпулюванні літерними компонентами, які актуалізовані в лексемі *Engel* (*Engel = E → B = Bengel*, а укр. *янол* трансформується в *розбишак* / протилежне поняття/, що, зрозуміло, не можна передати українською мовою). Вербалізовано жартівливо-іронічну тональність щодо характеристики хлопчиків-розбишак. Порівняймо контекст: «*Interessiert mit strahlendem Lächeln betrachtete er mich von oben bis unten, aus großen und dunklen Augen blitzte ein dicker Schlack. Sie verrieten: der Kleine ist ein Engel mit einem B davor*» (укр. «*Зацікавлено, з променистою посмішкою, він оглянув мене з ніг до голови, а з великих і темних очей блиснув шлак. Вони прояснили, що малюк перед ними – це янол з літерою Б*») (Angela Strom. Schmetterling im Winter) та «*Lassen Sie sich nicht von seinem unschuldigen Gesichtsausdruck täuschen, der Kleine ist ein Engel mit einem B davor*» (укр. «*Нехай вас не вводить в оману його безневинний вираз обличчя, цей малюк – янол з літерою "Б" спереду*»)

[15, с. 194]. В актуалізованому в цій розвідці німецько-українському фразеологічному словнику зафіксовано такі відповідники до зазначеного УВ, як *нахаба*, *зухвалець* (з ангельською зовнішністю) [16, т. 1, с. 179].

Жартівлива ідіома *für A und F sein* (укр. дослівно: *для А та Еф бути*) ‘umsonst sein; unnötig sein’ (укр. ‘бути вільним; бути непотрібним’) [21] моделює значення укр. ‘бути не потрібним’. Перша літера А (а) виконує функцію евфемізму, що маскує значення лексеми *Arsch* (укр. дупа). Друга літера – це однобуквенна аббревіатура, утворена від імені імператора Фрідріха III (1440–1493) (нім. Friedrich III). Цей вираз належить акторові, який зіпсував свій виступ перед імператором, сказавши: «*Es reimt sich das gar nit, so wenig, als ars und Friderrich*» (укр. «*Це зовсім не римується, так само, як дупа і Фрідріх*»).

Наступним прикладом є ідіома *Vitamin B* (укр. дослівно: *вітамін Б*) [15, с. 820] ‘gute und nützliche Beziehungen zu (einflussreichen) Personen’ (укр. ‘хороші та корисні стосунки з (впливовими) людьми’) [22] – укр. «мати зв’язки, знайомства» [16, т. 1, с. 69]). У цьому разі також простежуємо явище евфемізації. Літера В (бе) – буквене скорочення від слова *Beziehungen* (укр. *відносини*). У воєнний і повосенний час, коли це переносне вживання закріпилося, вираз *Vitamin B* не означав ‘життєво важливі біологічні речовини’, а мав значення ‘доступ до дефіцитних товарів’, зокрема таких, як їжа або житло, що були життєво важливим під час другої світової війни, і які можна було отримати лише неофіційно, завдяки добрим стосункам з певними людьми [див. про це: 22]. Зазначена ідіома моделює значення ‘корисні зв’язки’, ‘благ’, що проєктується на у професійну сферу, порівн. контексти: «*Viele Jobs in Deutschland werden über persönliche Kontakte vermittelt. "Vitamin B" war im vergangenen Jahr bei der Besetzung eines Viertels aller offenen Stellen entscheidend*» (укр. «*Багато робочих місць у Німеччині знаходять завдяки особистим зв’язкам. Минулого року **блат** був вирішальним у забезпеченні чверті всіх відкритих вакансій*») [23]; або «*Ohne Vitamin B geht es nicht Etwa 40 Prozent der offenen Stellen werden über Beziehungen vermittelt, das ergab eine Studie des Instituts für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung* (укр. «*Без **блату** не обійдеться – близько 40 відсотків вакансій знаходять через знайомства, згідно з дослідженням Інституту досліджень у сфері зайнятості*»)» [24]. За аналогією була утворена ще одна ідіома, розповсюджена насамперед в Австрії, – *Vitamin P*, у якій літера Р (пе) (порівняно зі значенням попереднього наведеної ідіоми) означає ‘*Protektion*’ (укр. ‘покровительство’, ‘патронаж’, ‘протекція’), порівн.: «*Der Anhang wuchs mit dem Einfluß des Postens. „Vitamin B und P“, Beziehungen und Protektion, wurden wichtig, und die Stufenleiter der Verwaltung wurde auch zur Stufenleiter der sich bildenden Gesellschaft*» (укр. «*Прихильність зростала разом із впливовістю посади. „Вітамін Б і П“, **блат** і **протекція**, стали важливими, а службова драбина також стала драбиною сусільства, що формується*») [25].

Однобуквену аббревіатуру простежуємо також в ідіоми *Ablage P* (укр. дослівно: *архіє П*) ‘etwas wird nicht mehr benötigt und kann entsorgt werden’ (укр. ‘щось таке, що більше не потрібне й тому може бути утилізоване’) [15, с. 34], що презентує жартівливу тональність та містить значення ‘не потрібна річ’, або ‘предмет, який може бути утилізований / викинутий’, оскільки літера Р презентує лексему *Papierkorb* (укр. *відро для сміття*).

УВ *nach Schema F* (укр. дослівно: *за схемою Еф*) ‘routinemäßig, ohne das Besondere des Einzelfalls zu berücksichtigen’ (укр. ‘рутинно; без урахування специфіки кожного окремого випадку’) [15, с. 657] походить від *Frontrappen* (укр. *фронтові рапорти*). Такі рапорти почали поширюватися в німецькій армії з 1861 року: у них фіксувалися звіти про інвентаризацію повного бойового складу, які оформляли за схемою *Frontrappen*, що й стало базою для утворення переносного значення укр. ‘рутинні, бездумні доручення’. Зразками структурно розширених одиниць стали такі фразеологізми: *etw. nach Schema F erledigen (або machen, tun)* – укр. *робити механічно; робити за шаблоном; формально ставитися* [16, т. 2, с. 160]; *es geht alles nach Schema F* – укр. *усе йде (або робиться), як заведено* [16, т. 2, с. 160].

Архаїчність семантики УВ сучасної німецької мови мотивована екстралінгвальними чинниками, що вплинуло на розвиток ідіом, відобразило особливості складників мовної картини світу в діахронії. УВ *Anno Domini* (лат. *annus* – рік, *Domini* – бог), що має значення ‘im Jahre [des Herrn]’ (укр. ‘у рік [Господній]’), виник після того, як Діонісій Малий (Dionysius Exiguus) запропонував вести відлік років від Різдва Христового. Відбулася його трансформація в *anno X* (укр. дослівно: рік Ікс) – ‘früher, aus alten Zeiten’ (укр. ‘раніше, з давніх часів’) [15, с. 49].

У німецькій лінгвокультурі семантизації піддаються не тільки латинські літери, але й грецькі. Зокрема дев’ята літера грецького алфавіту *Jota* (йота) є компонентом низки ідіом, як і в українській мові, моделюючи значення ‘найменша частинка’, оскільки це найменша літера грецького алфавіту, то вона стала символом всього крихітного або маленького: це значення зафіксоване ще в Біблії, порівн.: «*Bis Himmel und Erde vergehen, wird kein Jota und kein Häkchen des Gesetzes vergehen, bevor nicht alles geschehen ist*» (укр. «*Поки небо і земля не зникне, жодна йота і жодна буква закону не зникне, поки все не буде зроблено*») (Mt 5, 18). Розглядуваний УВ має кілька презентацій: *nicht [um] ein Jota; [um] kein Jota* (укр. дослівно: *ні на йоту*) ‘(in Bezug auf eine Abweichung) nicht im Geringsten’ (укр. ‘щодо відхилення/ анітрохи’), чи *[auch] nur ein Jota* (укр. дослівно: *лише на йоту*) ‘auch nur im Allermindesten, Allgeringsten’ (укр. ‘щонайменше’) [15, с. 391].

Зафіксовані усталені одиниці й із літерним компонентом *X*: *die Stunde X* (укр. дослівно: *година Ікс*) ‘der noch unbekannte Zeitpunkt, an dem etw. [Entscheidendes] geschehen wird’ (укр. ‘поки що невідомий момент часу, коли станеться щось [вирішальне]’) [15, с. 744]; *der Tag X* (укр. дослівно: *день Ікс*) ‘[noch nicht offiziell bekannter] Tag, an dem etwas Entscheidendes geschehen soll’ (укр. ‘[ще офіційно не відомий] день, коли має статися щось вирішальне’) [15, с. 750]. Семантика літери X – ‘вирішальний момент’.

Висновки. Продемонстровано, що в складі УВ різного типу зафіксовані лексиколізовані й семантизовані літери, що мотивовані назвами букв і дифтонгів. Крім конкретного семантичного наповнення, зазначенні одиниці презентують своєрідну прагматику: аксіологічні смисли, емоційну тональність, стилістичні маркери (іронійне, жартівливе, глузливе й под.). Використання літер латиниці / літерного компонента може вербалізувати / моделювати такі конкретизовані семантичні смисли: (а) ‘резюмування’, ‘узагальнення’, (б) ‘вичерпність дій’, (в) ‘вирішальний чинник’. Принцип створення УВ з літерним компонентом полягає в особливому сприйнятті,

пересмисленні чинника ‘порядок, розміщення літерних компонентів у алфавіті’; серед розглянутих одиниць у німецькій лінгвокультурі фіксуємо евфемізовані одиниці, у яких назва певного поняття, вербалізована у формі окремої лексеми, згортається до початкової літери цієї лексеми, що, очевидно, зумовлено таким фактом: уживання окремих слів є незручним або небажаним. Окремі УВ презентують графічну мовну гру, що слугує вербалізації жартівливо-іронійної тональності мовлення. Характерно, що універсальні біблійні УВ презентують вербалізацію літер грецького алфавіту, що цілком зрозуміло.

Перспектива дослідження полягає в необхідності вивчення специфіки функціонування усталених виразів із літерним компонентом у сучасному німецькому дискурсивному просторі.

Література:

- Баран Я. А. Основні питання загальної та німецької фразеології. Львів: Вища школа, 1980. 155 с.
- Гаврись В. І. Сталі сполучення слів у сучасній німецькій мові (походження та вживання). К.: Видавництво «Радянська школа», 1971. 247 с.
- Гаврись В. І., Пророченко О. П. Деякі питання німецької фразеології. Німецько-український фразеологічний словник: у 2-х т. Укл. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко. Київ: Радянська школа, 1981. С. 355–377.
- Пророченко О. П. До питання про вивчення німецько-українських фразеологічних паралелей. *Мовознавство*. 1990. № 2. С. 59–65.
- Школяренко В. І. Динаміка розвитку фразеологічної системи німецької мови 19–20 століття: монографія. Суми: СДПУ, 2003. 234 с.
- Мізін К. І. Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння). Вінниця: Нова книга, 2005. 302 с.
- Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen: Niemeyer, 1997. 308 s.
- Röhrig L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. 3. Aufl. Freiburg; Basel; Wien: Verlag Herder, 1994. 1910 s.
- Burger H. Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. 3. Aufl., Berlin: Erich Schmidt, 2007. 240 s.
- Burger H., Buhofer A., Sialm A. Handbuch der Phraseologie. Berlin, New York: de Gruyter, 1982. 433 s.
- Космеда Т. А. Потенціал сучасної лексикографії і прагмалінгвістики в осмисленні статусу конотативних графем. *Слово и словарь. Vocabulum et vocabularium*. 2011. Вип. 12. С. 123–127.
- Соболь Л. Назви літер у складі паремій української мови: семантика й прагматика. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2012. Вип. 14. С. 225–235. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vfkk_2012_14_27
- Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму. К.: Рад. шк., 1988. 279 с.
- Космеда Т. А., Осіпова Т. Ф. Комунікативний кодекс українців у пареміях: тлумачний словник нового типу. Дрогобич: Коло, 2010. 272 с.
- Duden 11. Redewendungen. 2., neu bearb. u. aktual. Auflage. Mannheim. Leipzig. Wien. Zürich: Dudenverlag, 2002. 955 S.
- Німецько-український фразеологічний словник: у 2-х т. / укл. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко. Київ: Радянська школа, 1981. Т. 1: А–К. 416 с. Т. 2: L–Z. 392 с.
- Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. 2. Aufl., Tübingen: Max Niemeyer, 1997. 299 s.
- Космеда Т. & Колонюк С. Багатоликий статус паремії та аспекти її дослідження. *Лінгвістичні студії. / Linguistic Studies: зб. наук. праць. гол. ред. Ж. Краснобаєва-Чорна*. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2022. Вип. 43. С. 20–31.
- Redewendung: wer sagt A, muss auch B sagen. URL: <https://jugendrechtshausfurt.wordpress.com/2015/07/30/redewendung-wer-a-sagt-muss-auch-b-sagen/> (дата звернення: 13.07.2023)
- Sprichwörter.net. URL: <http://www.sprichwoerter.net/inhalt/artikel/sprichwoerter---ihre-bedeutung-und-ihre-herkunft.html> (дата звернення: 20.07.2023)
- Wortschatz.uni-graz.at. URL: <https://wortschaetze.uni-graz.at/de/wortschaetze/schrift/belegdatenbank/a/buchstabe-a/> (дата звернення: 12.08.2023)
- ZDL. URL: <https://www.zdl.org/wb/wortgeschichten/Vitamin%20B> (дата звернення: 23.07.2023)
- Spiegel. URL: <https://www.spiegel.de/karriere/mitarbeitersuche-einviertel-der-jobs-wird-ueber-vitamin-b-vergeben-a-804652.html> (дата звернення: 23.07.2023)
- RP. Rheinische Post. URL: https://rp-online.de/leben/beruf/die-sechsgroessten-job-mythen_aid-14406675 (дата звернення: 23.07.2023)
- Adler, H. G.: Theresienstadt 1941–1945. Das Antlitz einer Zwangsgemeinschaft. Mit einem Nachwort von Jeremy Adler. Reprint der zweiten Auflage von 1960. Göttingen 2020. S. 263.

Peresada Ye. Actualization of Latin letters as part of the idiomatic expressions of German language

Summary. Linguographic problems belong to the underdeveloped and topical issues today, which are also designed to clarify the semantics and pragmatics of letters due to their lexicalization. This scientific research is dedicated to analyzing the semantics and pragmatics of Latin letters that are part of the idiomatic expressions of German linguoculture. Idiomatic expressions are an essential component of each language, as they make them unique, filling them with original semantic and pragmatic content and, at the same time, presenting the world view and world outlook of each ethnic group, its connection with the national tradition, including the writing system. No works devoted to analyzing the role of a letter component in the structure of an idiom with such a component have been found in German linguistics, which indicates the novelty of this study. As a result of the analysis, the principles of creating idiomatic expressions (in their broad interpretation) with a letter component were clarified: they do not always have a transparent motivation; the semantics and pragmatics of the literal component of the corresponding idioms, their axiological meanings, emotional and stylistic load are revealed. The conducted research made it possible to characterize not only the origin of idiomatic expressions, in which the letters of the Latin alphabet of the German language appear as separate lexemes, single-letter abbreviations, or components of a complex word. As a result of the linguistic and cultural interpretation, the hidden meaning of the verbalized cultural features of the idiomatic expressions was interpreted. Their analysis makes it possible to distinguish the corresponding semantic- and pragmatic functional load, which arises primarily due to the actualization of the related literal meanings. The role of lexicalized and semanticized names of Latin letters in actualizing the phenomenon of euphemization (truncating words to the initial letter of the name) and the implementation of specific language game models that occur at the graphic level is traced. In addition to Latin graphemes, the verbalization of the letters of the Greek alphabet is also recorded, which manifests itself primarily in biblical idiomatic expressions as universal phenomena of language.

Key words: letter, Latin, semantics, pragmatics, idiomatic expressions.